

Katarzyna Burska, Bartłomiej Cieśla

Uniwersytet Łódzki

DOWCIP JĘZYKOWY A KICZ (NA PODSTAWIE AUDYCJI „OKRUSZYMKI” W RADIU ZET)

Treści o charakterze rozrywkowym mają rosnący udział we współczesnym przekazie audialnym [por. Czarnek 2013], tendencja ta widoczna jest zwłaszcza u nadawców komercyjnych. W opracowaniach naukowych podkreśla się, że funkcja ludyczna towarzyszyła radiu od momentu jego powstania, a obecnie „strategia polegająca na umiejętnym dozowaniu elementów rozrywkowych, czy zabawowych i włączaniu ich w różne audycje, jest świadomym działaniem obliczonym na zwiększenie atrakcyjności przekazu i w efekcie przyciągnięcie jak największej liczby słuchaczy” [Piechota, Stachyra, Nowak 2012: 50]. Świadomi tego właściciele stacji radiowych nie tylko wykorzystują rozmaite formy gatunkotwórcze czy nawet całe audycje, proponują odbiorcom zabawy i konkursy, konstruują wiadomości w oparciu o *infotainment*, lecz także starają się zaskoczyć słuchacza krótkimi formami opartymi na dowcipie językowym. Nierzadko ocierają się przy tym o kicz¹. Niniejszy artykuł poświęcono analizie sposobów wyrażania dowcipu językowego w audycji „Okruszymki”.

Program „Bułka z Szymkiem”, którego dopełnieniem są omawiane w artykule „Okruszymki”, pojawił się w ramówce Radia Zet jesienią 2014 roku. Jak zapowiadano, „Szymon Majewski w »Bulce z Szymkiem« będzie w satyryczny sposób odnosił się do bieżących wydarzeń. Prezenter ma stosować różne formy – od monologu po hip-hopowy rap”². Emitowane w porannym paśmie³ „Okruszymki” mają postać krótkiego komentarza, najczęściej sprowadzonego do schematu pytanie – odpowiedź, w którym w zabawny sposób prezentowane są aktualne wydarzenia ze świata polityki, sportu, show-biznesu, a także opisywane realia

---

¹ O zamilowaniu do kiczu w radiowej ofercie rozrywkowej zob. Piechota, Stachyra, Nowak [2012: 109].

² <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/radio-zet-jesienia-z-szymonem-majewskim-i-beata-sadowska-ale-bez-niekrytego-krytyka> [dostęp 04.05.2015].

³ Jak zauważa Grażyna Stachyra: „Obligatoryjne, a zarazem konstytuujące ten gatunek audycji [*morning show* – przyp. aut.] są elementy humorystyczne, które stanowią *leitmotiv* całego kilkugodzinnego programu i służą osiągnięciu celu rozrywkowego” [Stachyra 2008: 131].

dnia codziennego. „Okruszymki” w postaci memów, czyli łączące słowo pisane z obrazem, umieszczane są po emisji na stronie internetowej Radia Zet⁴. Analizie poddano „Okruszymki”, które zostały wyemitowane od 30 stycznia do 8 czerwca 2015 roku. Opierano się na materiale dostępnym na stronie WWW, ponieważ w wielu przypadkach ważną rolę odgrywała grafia, a zabiegi wizualne – choć sugerowane słuchaczom przez prowadzącego za pomocą intonacji – są niemożliwe do wychwycenia w tworzywie dźwiękowym.

Celem opracowania jest analiza najważniejszych (tj. najliczniejszych) technik dowcipu językowego wyzyskiwanych przez Szymona Majewskiego do tworzenia żartobliwych wypowiedzi i próba odpowiedzi na pytanie, które z nich mogą być nośnikiem językowego kiczu. Realizacja obu tych zamierzeń umożliwi rozszerzenie rozważań na problem ogólniejszy, a mianowicie – jakie czynniki wpływają na postrzeganie dowcipu językowego jako kiczowego? Czy kicz w żartach słownych jest synonimem nieskuteczności?

Kontaminacja

Kontaminacja – jak pisze Stanisław Grabias – „jest rodzajem kompozycji polegającej na krzyżowaniu jednostek leksykalnych. Przez krzyżowanie należy tu rozumieć łączenie tych jednostek (komponentów) w jedną całość formalną na zasadzie węzła lub węzłów kontaminacyjnych” [Grabias 1980: 116]. Donata Ochmann dodaje, że węzeł nie jest elementem obligatoryjnym, jako równoprawne traktuje także kontaminacje z węzłem zerowym [Ochmann 1997: 132, 140]. Kontaminacje uznaje się współcześnie jako wyraz kreatywności, przejaw gry językowej, są one zabiegiem chętnie wykorzystywanym w zróżnicowanych tekstach medialnych [por. Ochmann 1997; Nagórko 2007; Burska 2012], nierzadko także artystycznych, których prymarną funkcją jest dowcip językowy [por. Butler 2001; Szczerbowski 1994].

Zgromadzony materiał egzemplifikacyjny pozwolił na wyróżnienie kontaminacji:

- z węzłem w nagłosie

Co to jest, kiedy żona zmusza męża do sprzątania? Przejaw mopingu – mobbing + mop

Ja będzie nazywał Macieją Zienia ojciec jego męża? Zieńć – Zień + zieć

---

⁴ Memy dostępne są pod adresem: <http://www.radiozet.pl/Radio/Programy/Bulka-z-Szymkiem/>. Każdy taki mem zbudowany jest na podobnej zasadzie – widnieją na nim twarz prowadzącego z charakterystyczną miną oraz dwie „chmurki”, w których zapisane są wypowiedziane przez Szymona Majewskiego słowa. Czasem mem wzbogacony jest o element graficzny współgrający z treścią, np. piłkę, gdy komentarz dotyczy FIFA, wilka, gdy poruszany jest temat kreskówek, czy banknoty, gdy jest mowa o zarobkach.

Dlaczego Jarosław Kaczyński omija kałuże? Bo nie chce być kojarzony ze SKOKiem – skokiem + SKOK

– z węzłem w śródgłosie

Jak inaczej nazywa się wizerunek Magdy Gessler? WYŻERUNEK – wizerunek + żer

Co ogląda Nergal? LuCyfrę Plus – Lucyfer + Cyfra Plus

Gdzie się leczy chora kura? W KURatorium – sanatorium + kura

Jak się nazywa pijana matka? Alkomatka – alkomat + matka

Jak mówi mąż do Magdy Ogórek? Kornizono – korniszon + żona

Jaki jest adres internetowy partii Nowoczesna.PL? bmwww.nowoczesna.pl – bmw + www

Co teraz robi Tomasz Lis Dudzie? Się podLisuje – podlizuje + Lis

CO WYPUSZCZA ROBERT BIEDROŃ NAD SŁUPSKIEM? BieDrona – Biedroń + dron

Jak nazywa się ten, który wygrywa wszystkie debaty? De Batman – debata + Batman

Jak się nazywa złotówka odrabiająca straty do franka? ZŁOTUUUFFKA – złotówka + uff

Dlaczego Komorowski i Duda uwielbiają Kukiza? Bo jest fajJOWy – fajowy + JOW

– z węzłem w wygłosie

Jak się nazywa śniadanie polskiej modelki w Dubaju? Chocolate milkszejk – milkshake + szejk

Jak nazywają się bardzo szybkie zwierzęta, które baca sprzedał MON-owi? ŚmigłOWCE – śmigłowce + owce

– wielowęzłowych

Jak się nazywa krok Ministra Obrony Narodowej? MONwalk – moonwalk + MON

Jak się nazywa wiatropylna metoda leczenia niepłodności? In wiatro – in vitro + wiatr

Jak się nazywa awantura małżonków na Fuerteaventurze? Fuerteaventura – Fuerteventura + awantura

JAK SIĘ NAZYWA NIESPODZIANKA DLA MARIUSZA PUDZIANOWSKIEGO? NIESPUDZIANKA – niespodzianka + Pudzian

Na czym parkuje Fuerteaventurianin? Na coupierce – koperta + coupé

Jaki dinozaur ma zepsute zęby? Paradontozaur – parodontoza + dinozaur

Jak się nazywa grill Natalii Siwiec? Barbicue – Barbie + barbecue

Warto podkreślić, że część wymienionych kontaminacji uwidacznia się dopiero w warstwie graficznej, gdyż istotny jest zapis części składowych majuskułami (*ŚmigłOWCE*, *SKOKIem*, *fajOWy*), bądź fonetycznej (*ZŁOTUUUFFFKA*, *Chocolate milkszejk*⁵).

Aluzja fonetyczna

Aluzja leksykalna definiowana jest przez Barbarę Kudrę jako „celowe, zamierzone przez nadawcę zjawisko przywoływania (ewokowania) przez nowo tworzony leksem treści znaczeniowych kojarzących się z innymi, określonymi leksemami” [Kudra 2001: 168]. W analizowanym materiale dwukrotnie oparto się na aluzji fonetycznej:

Jakie jest ulubione ciastko Adama Małysza? Skakałem

Jaka jest sukienka Miss Internetu? Skompa

W obu przytoczonych przykładach spotykamy się z podobieństwem fonetycznym struktury wyjściowej i analizowanej formy. Celowo zmieniona grafia w przykładzie *skompa* ma nawiązywać do wyrażenia przyimkowego z potocznego rejestru polszczyzny z *kompa*, z kolei – wydawałoby się forma czasownikowa – *skakałem* ma przywoływać błędne, choć często spotykane w odmianie mówionej połączenie z *kakaem*. Komizm uwidacznia się po zapoznaniu się z poprzedzającym odpowiedź pytaniem, aluzyjne formy współgrają z podjętą tematyką.

Paronomazja

Paronomazja to figura stylistyczna polegająca na zestawianiu wyrazów podobnych brzmieniowo, mających jednak odmienne znaczenia [Bańko 2006: 25]:

Czy to prawda, że Prezes nie dostaje do gruszki? On dostaje pogróżki

DLACZEGO OGÓREK NIE WYGRA W PIERWSZEJ TURZE? BO WYGRA W NATURZE

W obu przykładach na skutek paronomazji powstają dwa rymujące się wypowiedzenia. Rzadkie są przykłady, w których to wyłącznie rym jest środkiem językowym uruchamiającym przebieg komiczny:

Jaką bajkę kocha PiS? Karolak, Kuba i Lis

---

⁵ W przykładzie tym co prawda w zapisie także widoczny jest węzeł kontaminacyjny –s–, ale to w warstwie dźwiękowej dobitniej zaakcentowana zostaje część wspólna [še ik].

Dekompozycja

Dekompozycja jest zabiegiem polegającym na rozbiciu wyrazu na elementy znaczące. Danuta Buttler twierdzi, że „to jedna z najstarszych odmian dowcipu” [Buttler 2001: 126]. Podział taki ujawnia nowe, niedostrzegane dotąd części składowe wyrazu wyodrębnione w drodze sztucznego podziału. Dekompozycja sprawia, że „łatwiej dostrzec komponenty struktury wyrazowej” [Kudra 2007: 157]. Donata Ochmann traktuje dekompozycję jako jeden z rodzajów kontaminacji graficznych [Ochmann 1997: 137]. Wyznacznikami graficznymi omawianego zjawiska mogą być wprowadzane wewnątrz wyrazów dywiz, spacja, majuskuły, a także różnicowanie wielkości wersalików.

Dywiz

Dekompozycja zaznaczana za pomocą dywizu wykorzystana została w wyrazach obcego pochodzenia *carbonara*⁶ i *kawasaki*, a także w polskim leksemie *wyrostek*, w każdym z nich doszukano się dwóch nowych form, które niosą znaczenie: *karbo* i *nara*, *kawa* i *sake*, *wyro* i *stek*:

Co mówi górnik, jak żegna się z kopalnią? Karbo-nara

C[o] po powrocie z Japonii pije Bronisław Komorowski na pobudzenie? Kawa-saki

Jak się nazywa połędwica podawana do łóżka? Wyro-stek

Spacja

Również w dekompozycjach wizualizowanych za pomocą spacji wykorzystywane są wyrazy obcego pochodzenia. Żartobliwemu podziałowi uległa nazwa angielskich rozgrywek piłkarskich, w wyniku czego ujawniły się dwa człony pochodzące z różnych języków – polski *premier* i angielski *ship*:

Jak się nazywa tonący gabinet Ewy Kopacz? Premier ship

Szymon Majewski chętnie rozbija nazwy własne osobowe, doszukuje się samodzielnych elementów m.in. w imieniu *Tomasz* i nazwisku *Bartoszewski*:

Jak po zwycięstwie Andrzeja Dudy będzie się nazywał Tomasz Karolak? No To masz Karolak

Jak się nazywa bar szewców? BAR TO SZEWSKI

---

⁶ Wyraz ten został spolszczony i zapisany przez k.

Dowcip podziałowy zastosowany został też w nazwie geograficznej, w *Morzu Egejskim* wydobyto dwie cząstki znaczące (e- i gej):

Gdzie najchętniej spędzają wakacje homoseksualni internauci? Nad Morzem Egejskim

Z odwrotnym rozwiązaniem spotykamy się w przykładzie *jadłospis* – to nie w formie wyjściowej, ale dopiero w strukturze powstałej w wyniku dekompozycji pojawia się nazwa własna, w tym przypadku nazwa partii politycznej – PiS:

Co lubi jeść Jarosław Kaczyński? Jadło z PiS

W wulgaryzmie *pierdzieli* prowadzący audycję wyróżnił aż trzy części znaczące: *pi*, *r*, *dzieli*, rozkład osłabia negatywny wydźwięk tego słowa, służy zatem celom eufemizacyjnym:

Co robi matematyk, który dzieli wzór Pi r? Pi r dzieli

Odstęp wykorzystywany jest także do zaznaczenia podziału w wyrazach pospolitych. W poniższych przykładach rzeczowniki uległy rozpadowi na wyrażenie przyimkowe (z *boczkiem*), dwa rzeczowniki (*PR owiec*, *wyra chowanie*, *elekt ryk*), rzeczownik i czasownik (*mole kuły*), zaimek i rzeczownik (*mu ślina*):

Z czym Kamil Durczok lubi jajecznicę? Z boczkiem

Co to jest Czarna Owca? Zły PR owiec

Jak nazwać chowanie komuś łóżka? Wyra chowanie

Jak nazywa się okrzyk radości Andrzeja Dudy? Elekt ryk

Co robiły szpilki w szafie? Mole kuły

Dlaczego ulubiony materiał Sikorskiego to muślin? Bo Marszałek zawsze mówi, co mu ślina na język przyniesie

Majuskuła

Choćby podstawową znajomością języka rosyjskiego musi wykazać się odbiorca, który natrafi na zaznaczoną majuskułami dekompozycję zapisanego fonetycznie zwrotu *nie panimaju*. W przykładzie tym widoczne są dodatkowo nawiązania intertekstualne do popularnego serialu animowanego dla dzieci:

Jak mówi Putin do Pszczółki Mai, gdy ta go chce ukąsić? Nie PaniMaju

Odwołanie do prowadzonego przez Marcina Prokopa i Szymona Hołownię programu telewizyjnego odnajdziemy w strukturze *MaMyCie* – nazwa najpierw uległa zrośnięciu, a następnie dokonano jej podziału z wykorzystaniem wielkich liter:

Co ma Prokop pod prysznicem? MaMyCie

W celu wyrażenia niechęci do wprowadzenia wspólnej europejskiej waluty posłużono się dekompozycją nazwy kontynentu:

Co mówi kraj, który nie chce przystąpić do strefy euro? EuroPa

Wersaliki wykorzystywane są też do oznaczenia podziału wyrazów pospolitych, np.:

Co mówi badacz DNA? HaloGeny

Różnicowanie wielkości majuskuł

Interesującą formą graficznego oznaczenia podziału jest wykorzystanie zróżnicowanej wielkości wersalików:

JAKIE JEST MIEJSCE, GDZIE ZEBRA MA ZAKAZ WSTĘPU? ZEBRANIE

Swoisty sposób oznaczenia dekompozycji zastosowano do podkreślenia rozbicia nazwiska polskiego polityka. Człony znaczące (*pali* i *kot*) zostały oddzielone od siebie kilkoma innymi wyrazami, dopiero zapoznanie się z całą wypowiedzią ujawnia, że mamy tu do czynienia z rozkładem nazwiska *Palikot*:

Dlaczego Janusz pali? Bo odszedł od niego nawet kot.

Reinterpretacja etymologiczna

Środkiem językowym zbliżonym do dekompozycji jest wtórny semantyczny podział wyrazu niemający żadnego graficznego wyznacznika. Istotą tego zjawiska, podobnie jak samej dekompozycji, jest przypisanie leksemowi wtórnego znaczenia etymologicznego przez skojarzenie jego budowy z innym, formalnie podobnym słowem. Proces ten określa się mianem reinterpretacji etymologicznej [zob. Cienkowski 1972]. Jej wynikiem jest najczęściej powstanie neosemantyzmów – wyrazów funkcjonujących przez dłuższy czas w języku, wzbogaconych o dodatkowy wariant znaczeniowy. Neosemantyzmy mogą mieć charakter

systemowy – wtedy gdy dodatkowa treść staje się integralną częścią znaczenia leksykalnego wyrazu, lub okazjonalny – wtedy gdy nowe znaczenie ma charakter doraźny, powstaje jako wynik umieszczenia wyrazu w nietypowym dla niego kontekście:

Jak się nazywa bimber pędzony w ekspresowym tempie? PENDOLINO

pendolino ‘nazwa szybkiego pociągu’; tu: ‘szybko pędzony bimber’ < *pędzić*

Co ma Tusk po marihuanie? EUROWIZJĘ

Eurowizja ‘nazwa festiwalu piosenki’; tu: ‘narkotyczna wizja’ < *wizja*

Skąd ma pończochy córka rybaka? Z sieciówek

sieciówka ‘sklep sieciowy’; tu: ‘coś związanego z siecią rybacką’ < *sieć*

Jeśli między znaczeniem leksykalnym użytej w tekście formy a jej znaczeniem kontekstowym nie daje się dostrzec styczności znaczeniowej, rezultatem reinterpretacji etymologicznej są dwie jednostki o statusie homonimicznym:

Jak się nazywają owce, które nie mają kataru? Bezglutenowe

bezglutenowy ‘niezawierający glutenu’; tu: ‘bez glutów’ < *glut*

Dudabus, Bronkobus, Jarubas

Jarubas ‘nazwisko polskiego polityka’; tu: ‘związany z busem’ < ang. *bus* [wym.: bals] ‘autobus’ [SOx.]

Jaki jest ulubiony artysta Durczoka? MOBI

Mobi ‘pseudonim znanego piosenkarza’; tu: ‘osoba związana z mobbingiem’ < *mobbing*

Jak się nazywa żona Oskara? Oskarżona

oskarżony, praw. ‘osoba, przeciwko której wszczęto postępowanie karne, ktoś postawiony w stan oskarżenia; podsądny, podsądna’ [USJP]; tu: ‘żona Oskara’

Wieloznaczność

Istotą żartów opartych na wieloznaczności jest użycie pojedynczego wyrazu w taki sposób, by przynajmniej dwa jego warianty znaczeniowe zaktualizowane zostały przez odbiorcę. Wymaga to precyzyjnego doboru elementów kontekstu, a więc tzw. determinatorów, które albo od razu naprowadzają czytelnika na

pewną treść wyrazu, by odwrócić ją następnie w zakończeniu, albo początkowo wydają się neutralne (tzn. nie determinują jednoznacznie żadnego wariantu semantycznego, wtedy czytelnik aktualizuje zazwyczaj znaczenie podstawowe), by w zakończeniu naprowadzić odbiorcę na treść, która nie przyszła mu na myśl. Pierwszy model typowy jest dla tzw. żartów nominatywnych, drugi – dla żartów kontekstowych [Buttler 2001: 263–333].

W dowcipach polisemicznych tworzonych przez Szymona Majewskiego wieloznaczny wyraz może pojawić się dwukrotnie, zarówno w pytaniu, jak i w humorystycznej odpowiedzi. We wszystkich przykładach tej grupy rozwiązanie zagadki stanowi pretekst, by odkryć przed czytelnikiem inne znaczenie niż to, które początkowo wziął pod uwagę. W części otwierającej otoczenie słowne polisemantyzmu może być względnie neutralne:

Jakie jest najgorsze zajęcie w Polsce? Zajęcie komornicze

zajęcie: 1. ‘praca stanowiąca źródło czyjegoś utrzymania’ [USJP]; 2. *praw.* ‘areszt nałożony na czyjąś własność przez komornika sądowego lub inny organ egzekucyjny’ [USJP]

lub jednoznacznie determinujące konkretny wariant znaczeniowy:

Wczoraj odbyła się coroczna telekonferencja Putina. Co się działo, gdy padało niezręczne pytanie? Wtedy padał pytający

padać: 1. ‘o słowie, hasle itp.: zostać głośno wypowiedzianym (być głośno wypowiedzianym)’ [USJP]; 2. ‘gwałtownie zmienić (zmieniać) pozycję stojącą na leżącą; przewrócić się (przewracać się)’ [USJP]

Podobny model dowcipu, oparty na dwukrotnym wyzyskaniu jednego leksemu, realizowany bywa w poetyce komentarza:

Na wiosnę posłowie na Wiejskiej zakładają koła letnie. Tylko posłowie Palikota chwalać się: „Zakładamy koło POSELSKIE”

koło: 1. ‘okrągły element nośny pojazdów obracający się na osi i umożliwiający im ruch przez toczenie; koło jezdne’ [USJP]; 2. *książk.* ‘pewne grono ludzi, określona grupa osób; środowisko, sfera, towarzystwo, otoczenie’ [USJP]

W większości badanych przykładów wieloznaczna jednostka zostaje użyta raz – tylko w replice. W takim wypadku dwa znaczenia wyzyskiwane przez twórcę pojawiają się w umyśle czytelnika niemal jednocześnie, a ich współbrzmienie decyduje o uruchomieniu komizmu. Aktualizacja dwóch wariantów znaczeniowych zachodzi poprzez skrzyżowanie różnych płaszczyzn semantycznych, spośród których pierwsza wyznaczana jest przez treść pytania, druga natomiast – przez dopowiedzenie formułowane w odpowiedzi:

Co po wyborach zrobi Leszek Miller z Ogórek? Będzie się kisił do następnych wyborów kisić się: 1. *spoż.* ‘być kiszonym, ulegać kwaśnieniu; kisać’ [USJP]; 2. *pot.* ‘przebywać ciągle w domu, unikając towarzystwa i rozrywek’ [USJP]

Co uciekło przed molestowaniem z sieci komórkowej? Niewykorzystane minuty niewykorzystany < nie wykorzystać < wykorzystać: 1. ‘użyć (używać) czegoś dla osiągnięcia jakiegoś celu, pożytku, spożytkować (spożytkowywać) coś z zyskiem; zużytkować (zużytkowywać)’ [USJP]; 2. ‘o mężczyźnie: uwieść (uwodzić) kobietę, aby odbyć z nią stosunek płciowy i porzucić’ [USJP]

Dlaczego Miller wysunął Ogórek? Bo marzył, że osobiście obierze ją na Prezydenta obrać: 1. ‘usunąć (usuwać) z czegoś wierzchnią warstwę, zwykle łupiny, skórę lub skorupę’ [USJP]; 2. ‘wybrać (wybierać) kogoś na jakieś stanowisko, funkcję itp. na podstawie głosowania’ [USJP]

Poza dopowiedzeniem drugą płaszczyznę semantyczną wytyczać mogą indywidualne asocjacje czytelnika (zwykle skojarzenie podstawowego wariantu znaczeniowego jednostki lub nawiązanie do błazeńskiej, filuternej treści typowej dla wielu dowcipów):

DLACZEGO DUDA SPRZECIWIĄ SIĘ IN VITRO? BO KAŻDY RODZIC POWINIEN MIEĆ SWOJĄ KOMÓRKĘ

komórka: 1. ‘telefon komórkowy’ [USJP]; 2. *biol.* ‘podstawowa jednostka strukturalna i funkcjonalna organizmów roślinnych i zwierzęcych, mikroskopijnej wielkości i różnego kształtu, złożona z jądra komórkowego i cytoplazmy otoczonej błoną komórkową, stanowiąca samodzielny organizm lub wchodząca w skład organizmów wielokomórkowych’ [USJP]

Dlaczego TVN jest zły, że Gessler schudła 12 kilo? Bo zmniejszyła jej się oglądalność oglądalność: 1. *książk.* ‘zbadana statystycznie intensywność oglądania programów telewizyjnych, filmów, przedstawień teatralnych itp.’ [USJP]; 2. *tu:* ‘sylwetka’

Dlaczego niektóre kobiety nie lubią seksu á la „50 twarzy Greya”? Bo czują się skrepowane skrepowany: 1. ‘czujący onieśmienie, zażenowanie, odczuwający brak pewności siebie’ [USJP]; 2. *imiesłów od skrepować: przen.* ‘ograniczać czyjaś swobodę, zdolność działania, powstrzymać od czegoś, hamować w czymś’ [USJP]

Jakiego znaku drogowego nie lubi Snoop Dogg? Zakazu skrętu

skręt: 1. ‘ruch powodujący zmianę pozycji w kierunku bocznym, zmiana kierunku poruszania się, jazdy, lotu itp.; także: miejsce, w którym zachodzi ta zmiana; zakręt’ [USJP]; 2. *pot.* ‘papieros, zwłaszcza skręcony ręcznie’ [USJP]

Dlaczego Rozenek została twarzą ręczników papierowych? Bo też ma mocną, podwójną warstwę

warstwa: 1. ‘masa czegoś, zbiór jakichś przedmiotów, tworzący jednolitą płaszczyzną, pokład równoległy do jakiegoś podłoża’ [USJP]; 2. tu: ‘makiijaż’

NA CZYM POLEGA PARADOKS OPOZYCYJNEGO PISARZA W ROSJI? NIE CHCE ZOSTAĆ WYDANY

wydać: 1. ‘ujawnić (ujawniać) kogoś lub miejsce czyjegoś ukrycia, czyjaś działalność (najczęściej zabronioną), zdradzić (zdradzać) kogoś lub coś, wyjawić (wyjawiać) coś, ogłosić (ogłaszać) coś drukiem w formie publikacji’ [USJP]; 2. ‘wydrukować (drukować)’ [USJP]

Model dowcipu oparty na jednokrotnym wykorzystaniu polisemantyzmu miewa też postać satyrycznego komentarza:

Ewa Minge wydała autobiografię. Recenzenci twierdzą, że jest mocno naciągana

naciągany < naciągać: 1. *pot.* ‘ciągnąć, napiąć (napinać), naprężyć (naprężać), nastawić (nastawiać) coś’ [USJP]; 2. ‘ująć (ujmować) jakąś kwestię w sposób nierzetelny, niedostatecznie licząc się z faktami, dostosowując argumenty do z góry powziętych założeń’ [USJP]

Homonimia

Dowcipy homonimiczne pod względem struktury i oddziaływania na odbiorcę przypominają żarty oparte na polisemii. Dla większości odbiorców jedne i drugie stanowią formę zabawy wieloznacznością. O ile jednak w żartach polisemicznych nadawca wykorzystuje dwa warianty znaczeniowe jednego słowa, o tyle w żartach homonimicznych źródłem dowcipu są dwie odrębne jednostki leksykalne zbieżne albo w zakresie formy, albo brzmienia. Ich tożsamość może być pełna lub tylko częściowa. W pierwszym wypadku mówimy o homonimii całkowitej, w drugim – o homonimii częściowej [Markowski 2013: 87].

Homonimia całkowita zachodzi wówczas, gdy dwa odrębne leksemy mają takie samo brzmienie i takie same właściwości fleksyjne:

Co potrafią najlepiej robić działacze FIFY? Organizować sobie Euro

Dlaczego Duda nie kibicuje polskim piłkarzom? Bo nie chce nas w żadnym euro

I. *euro ekon.* [ndm.] ‘wspólna waluta krajów Unii Europejskiej, równa stu eurocentom, która zastąpiła waluty narodowe’ [USJP]; II. *Euro* [ndm.] ‘turniej piłkarski’ [USJP]

Która aktorka podczas działań wojennych jest niewidzialna w lesie? Joanna Moro

I. *Moro* [ndm.] ‘nazwisko znanej polskiej aktorki’; II. *moro, środ. wojsk.* [ndm.] ‘mundur polowy’ [USJP]

Czego najbardziej Polacy boją się ze strony Niemców? Że odra przekroczy granicę na Odrze

I. *odra* [blm.] ‘wirusowa choroba zakaźna wieku dziecięcego, objawiająca się m.in. plamistą wysypką’ [USJP]; II. *Odra* [blm.] ‘nazwa rzeki’

Ponieważ w każdym języku przykłady homonimii całkowitej są relatywnie nieliczne (pary tego typu stanowią zazwyczaj rezultat zaniku jednego z ogniw pośrednich łańcucha znaczeniowego wyrazu), mało jest przykładów, w których konfrontuje się dwie w pełni homogeniczne jednostki leksykalne. Zwykle – tak jak w cytowanych przykładach – tworzą one opozycję: nazwa własna – wyraz pospolity, czego wyraźnym znakiem jest różnica widoczna w grafii.

W dowcipie językowym znacznie liczniejsze są przykłady homonimii częściowej, której podstawowym wariantem jest homonimia fleksyjna, a więc zbieżność tylko niektórych form fleksyjnych różnych wyrazów:

*Co może stracić marka Dolce&Gabana po wypowiedzi na temat *in vitro*? Dolce*

I. *Dolce* ‘nazwisko będące elementem nazwy marki odzieżowej’; II. *dolce < dolec, pot.* ‘dolar’ [USJP]

Dlaczego na Fuerteventurę trzeba mieć bilet? Bo to Kanary

I. *kanary < kanar* ‘obecnie: kontroler biletów w środkach transportu publicznego’ [USJP]; II. *Kanary < ‘Wyspy Kanaryjskie’* [blp.]

Czy Premier kibicuje górnikowi? Przecież to też Kopacz

I. *Kopacz* ‘premier Ewa Kopacz’ [ndm.]; II. *kopacz, środ. sport.* ‘lekceważąco lub pogardliwie o piłkarzu mającym niewielkie umiejętności’ [USJP]

Co robi saper na polu minowym? Leje po bombie

I. *leje < lać, pot. wulg.* ‘oddawać mocz’ [USJP]; II. *leje < lej, książk.* ‘wglębenie w ziemi o kształcie stożkowym, powstałe na skutek wybuchu bomby, obsunięcia się gruntu, działania wody itp.’ [USJP]

Dlaczego Małgosia Rozenek szaleje? Bo Premier Kopacz spędziła cały poniedziałek na MAJDANIE

I. *Majdan* ‘plac Niepodległości w Kijowie, na którym odbywały się antyrosyjskie demonstracje’; II. *Majdan* ‘piłkarz Radosław Majdan’

Dlaczego rośnie poparcie dla Magdaleny Ogórek? Bo chcą na nią głosować wszystkie siołki

I. Ogórek ‘Magdalena Ogórek’; II. ogórek ‘*Cucumis sativus*, jednoroczna roślina warzywna o długiej, płozącej się lodydze i żółtych kwiatach, uprawiana na obszarach klimatu umiarkowanego i ciepłego ze względu na jadalne owoce’ [USJP]

Co można powiedzieć Anglikowi o Moście Łazienkowskim? Że już nie jest most beautiful

I. *most* ‘konstrukcja nadwodna łącząca brzegi rzeki, jeziora, zatoki itp., umożliwiająca przedostanie się na drugi brzeg’ [USJP]; II. *most* ‘przysłówek wykorzystywany do tworzenia form stopnia najwyższego’ [SOx.]

Dlaczego Karolak popiera Komorowskiego? Bo boi się o Rodzinkę

I. *Rodzinka.pl* ‘nazwa popularnego polskiego serialu, w którym jedną z głównych ról gra Tomasz Karolak’ [blm.]; II. *rodzinka* ‘zdrobnienie od rodzina’

Co zostawiła Violetta w spadku? Villas w ruinas

I. *Villas* [blm.] ‘nazwisko znanej polskiej piosenkarki’; II. *villa* hiszp. ‘letni domek’ (*villas* – forma pluralna)

Co mówi żona zająca do męża? Zajęcze

I. *zajęcze* < *jęcze* ‘wydać (wydawać) przeciągły, żalony dźwięk pod wpływem bólu, cierpienia; wydać jęk (wydawać jęki)’ [USJP]; II. *zajęcze* ‘okazjonalna forma W. od rzeczownika *zając*’

W badanym materiale znaleziono też próby wyzyskania homofonii, a więc zestawienia dwóch jednostek leksykalnych mających odmienną pisownię, lecz takie samo brzmienie:

Czego dodaje do zupy wróżbita Maciej? Maggi

I. *maggi* [wym. magi] ‘nazwa popularnej przyprawy’; II. *magii* [wym. magji] < *magia* ‘ogół wierzeń i praktyk opartych na przekonaniu o istnieniu mocy nadprzyrodzonych, które można opanować i wywoływać za pomocą zaklęć, obrzędów i czarów’ [USJP]

Jak się nazywa kłapa od kibla w brytyjskiej izbie lordów? Deska serów

I. *ser* ‘produkt spożywczy mający postać białej lub żółtej gęstej masy, otrzymywany z mleka przez wydzielenie z niego białka i tłuszczu’ [USJP]; II. *sir* [wym. s3:(r)] ‘pan’ [SOx.]

W obu przykładach brzmienie dobranych wyrazów nie jest w pełni identyczne. Różnica dźwiękowa między nimi jest jednak nieznaczna, dlatego sprawiają wrażenie homonimicznych. Zabieg ten poprawnie zrealizowano w innej zagadce:

Dlaczego nie odbędzie się kolejny odcinek programu „Gwiazdy skaczą do wody”?
1. *Bo z programu odeszły wody.* 2. *Bo Danuta Stęka.*

I. *Stenka* ‘nazwisko znanej polskiej aktorki’; II. *stęka* < *stękać* ‘wydać (wydawać) ciężkie, głośne westchnienie podczas wysiłku fizycznego lub z bólu’ [USJP]

Pod względem strukturalnym opisywana grupa żartów przypomina dowcipy polisemiczne. Dwie tożsame co do formy jednostki wyrazowe pojawiają się w pytaniu i odpowiedzi lub częściej – wyłącznie w odpowiedzi. Związek między homonimem a treścią zagadki sygnalizowany bywa dodatkowo użyciem majuskuły (np. *Czy Premier kibicuje górnikowi? Przecież to też Kopacz*) lub wersalikami (np. *Dlaczego Małgosia Rozenek szaleje? Bo Premier Kopacz spędziła cały poniedziałek na MAJDANIE*) – środkami graficznymi, które naprowadzają czytelnika na właściwą interpretację żartu. W wielu cytowanych przykładach pojawiają się jednostki o statusie proprialnym zestawiane z homogenicznymi wyrazami pospolitymi. Większość z nich deprecjonuje albo oznaczany desygnat (np. *Bo Danuta Stęka*), albo osobę, która pozostaje z nim w czytelnym dla odbiorcy związku (np. *Dlaczego Karolak popiera Komorowskiego? Bo boi się o Rodzinkę*).

Intertekstualność

W znaczeniu ogólnym intertekstualność obejmuje rozmaite występujące w danym wypowiedzeniu nawiązania lub odniesienia do innego dzieła. Powodem jej wyodrębnienia było założenie, że nie można analizować struktury tekstu, jeśli nie sytuuje się jej w taki czy inny sposób wobec innych tekstów [Głowiński 1992: 87]. Nie wszystkie zależności między wypowiedziami można rozpatrywać w kategoriach relacji intertekstualnych. W sferę tę wchodzi takie relacje z innymi utworami, które stały się elementem strukturalnym lub znaczeniowym (semantycznym) [Głowiński 1992: 91], są zabiegiem świadomym i zamierzonym, przeznaczonym dla czytelnika, który potrafi rozpoznać, że nadawca mówi nie swoim tekstem [Kudra, Kudra 2002: 501], uchwycić pozycję danego utworu w abstrakcyjnej przestrzeni, w której sąsiaduje on z innymi wypowiedziami. Jak stwierdza Michał Głowiński: „praktyki intertekstualne zakładają nie tylko, że dane odniesienia tekstowe zostaną odczytane i że również odbiorcy przyznają im pożądaną wartość, zakładają także oddziaływanie na sposoby lektury. Intertekstualność staje się swoistym wyzwaniem wobec czytelnika” [Głowiński 1992: 121–122]. W niniejszym artykule przyjęto definicję intertekstualności zaproponowaną przez Gérarda Genette’a: „rzeczywiste występowanie tekstu w tekście” [cyt. za: Głowiński 1992: 94], obejmuje ona cytaty i aluzje.

W analizowanej audycji Szymona Majewskiego daje się zauważyć nawiązania do:
– Tytułów utworów literackich – dwukrotnie zanotowano odniesienia do powieści „50 twarzy Greya” E. L. James:

Jaka jest ulubiona lektura nauczycielek? 50 twarzy Reja

Dlaczego tak trudno było rozpoznać Kazimierza Grenia handlującego biletami? Bo ma 50 twarzy Grenia

- Tytułów programów telewizyjnych:
  - „Celebrity Splash. Gwiazdy skaczą do wody”

Jaki rządowy program powstał dzięki problemom z nowymi dowodami? Ludzie Skaczą Po Dowody

- „Rolnik szuka żony”

W ramach jakiego programu rolnicy przyjeżdżają do Warszawy? Rolnik szuka Ewy

– Wypowiedzi polityków, które stały się już swoistymi skrzydlatymi słowami – przekształcono zdanie „Sorry, taki mamy klimat”, które było komentarzem minister infrastruktury i rozwoju Elżbiety Bieńkowskiej nt. opóźnień pociągów spowodowanych oblodzeniem sieci trakcyjnej:

Co powiedziała wytwórnia zrywając kontrakt z Kukizem? SONY, taki mamy klimat

– Cytatów z reklam telewizyjnych – dwukrotnie posłużono się hasłem „Nie każdy pociąg to PKP”, które stanowi element kampanii wizerunkowej Polskich Kolei Państwowych:

Dlaczego nie odczuwamy czasami pociągu do żony? Bo nie każdy pociąg to PKP

W drugim przykładzie dodatkowo nawiązano do reklam PKO, w których występował Szymon Majewski:

Dlaczego Majewski dorabia w Radiu? Bo nie wszystkie pociągi to PKP i nie wszystkie przelewy to PKO

Modyfikacja frazemów

Przez frazem rozumie się „względnie trwałą formę językową, która w danej sytuacji stała się – niezależnie od swych cech strukturalnych i semantycznych – przyjętym (nierzadko jedynym) sposobem wyrażania danego potencjału treściowego”

[Chlebda 2001: 336]. Frazematyka jako dyscyplina naukowa umożliwia opis ustabilizowanych jednostek leksykalnych – nie tylko idiomów, ale też połączeń wyrazowych wychodzących poza ramy tradycyjnie pojmowanej frazeologii. Są wśród nich jednostki o znaczeniu dosłownym, funkcjonujące jako nazwy przedmiotów, zjawisk, osób, cytaty czy komunikaty. Wspólnym mianownikiem ich wszystkich jest odtwarzalność w serii analogicznych sytuacji komunikacyjnych.

Frazemy wykorzystywane przez Szymona Majewskiego ulegają przekształceniom, których rezultatami są: innowacje wymieniające, modyfikacje regulujące i kontaminacje frazeologiczne:

– Innowacje wymieniające

Na kogo wyszedł Sylwester Latkowski, gdy go zwolniono z Wprost? Na kompletnego Durczoka⁷

wyjść na błazna, na dudka, na durnia, na głupca, na kpa ‘skompromitować się, ośmieszyć się’ [SSkorup.]

Co robi pijany rolnik? Jednoosobowe Okręgi Zbożowe

Jednomandatowe Okręgi Wyborcze ‘jedna z form wyboru reprezentacji politycznej, żywo dyskutowana w trakcie wyborów prezydenckich w 2015 roku, której wprowadzenie postulował Paweł Kukiz, kandydat na urząd Prezydenta RP’

Jak się nazywa las, z którego George Michael bierze choinki na święta? Las Christmas

Last Christmas ‘popularny świąteczny przebój wykonywany przez George’a Michaela i Andrew Ridgeleya’

Co mówią o ogórkowej w Sejmie? Że niezła z niej zupa

niezła z kogoś dupa ‘wulgarnie o atrakcyjnej kobiecie’

Co uprawia Putin? Baltic walking

nordic walking ‘forma ćwiczeń ruchowych polegająca na marszu z wykorzystaniem kijków’

Jak się nazywa krowa, która skacze przez płot? Skok Wołomin

Skok Wołomin ‘jeden z oddziałów spółdzielczej kasy oszczędnościowo-kredytowej’

---

⁷ Aby właściwie zinterpretować ten przykład, trzeba dopowiedzieć, że chodzi tu o Kamila Durczoka i Sylwestra Latkowskiego. W lutym 2015 roku w tygodniku „Wprost”, którego redaktorem naczelnym był Latkowski, ukazała się publikacja nt. przypadków molestowania i mobbingu w redakcji „Faktów” TVN kierowanej przez Kamila Durczoka. W wyniku ujawnionej afery dziennikarz został zwolniony.

Jak się nazywa kucharz, który molestuje potrawami? Molest Amaro

Wojciech Modest Amaro ‘polski kucharz, właściciel restauracji, znany szerszemu kręgowi odbiorców z występów w popularnych kulinarnych reality show’

– Innowacje rozwijające

Co to jest, kiedy się dostaje od żony kosza? Małżeńska umowa śmieciowa

umowa śmieciowa ‘jedna z form zatrudnienia uważana powszechnie za godzącą w prawa pracownika’

– Kontaminacje frazemów

Jak się nazywa sytuacja, w której raper zaczyna tyć? Efekt Joł-Joł

efekt jo-jo ‘szybki przyrost wagi po gwałtownym schudnięciu’ [USJP] + joł-joł ‘powitanie chętnie używane przez raperów’

Dlaczego Putin zawsze w nocy siada na niedźwiedziu? Bo nie chce złapać Nocnego Wilka

złapać wilka, pot. ‘przeziębic się, siedząc na czymś zimnym’ [WSF] + Nocne Wilki ‘rosyjski klub motocyklowy, którego członkowie wiosną 2015 roku udali się do Berlina, by uczcić zakończenie II wojny światowej i sukces ZSRR. Przejazd motocyklistów przez Polskę budził sprzeciw niektórych środowisk’

Jak się nazywa rosyjska kreskówka? Nocny Wilk i Zajac

Nocne Wilki ‘jw.’ + Wilk i Zajac ‘nazwa rosyjskiej kreskówki’

Funkcją większości wskazanych modyfikacji jest próba sformułowania kreatywnego komentarza do otaczającej nadawcę rzeczywistości. Negatywnej ocenie poddawane są bieżące wydarzenia (głównie polityczne i sportowe), zjawiska społeczne oraz znane osobistości medialne. Nieliczna jest grupa przykładów, w których przeobrażenie frazemu nie pełni funkcji satyrycznej (np. *Jak się nazywa las, z którego George Michael bierze choinki na święta? Las Christmas*).

W innowacjach wymieniających, których jest zdecydowanie najwięcej, wraży wymieniany i podstawiany zbliżone są do siebie pod względem fonicznym. Umożliwia to szybką identyfikację techniki, jaką posługuje się nadawca, a w rezultacie – ułatwia interpretację żartu. Tak jak wielu innym modelom dowcipu wykorzystywanym przez Szymona Majewskiego, również przeobrażeniom frazemów towarzyszą niekiedy eufemizacja (np. *niezła z niej zupa*) i zabawa nazwami własnymi (np. *wyjsć na kompletnego Durczoka*).

Defrazeologizacja

Dowcipy defrazeologizacyjne uznawane są za osobliwą kategorię żartów polisemicznych albo wyodrębniane w odrębnej grupie⁸ – wtedy traktuje się je jako dowcip oparty na frazematyce. Mówimy o nich wtedy, gdy w drodze konfrontacji frazemu z jego otoczeniem leksykalnym dochodzi do odświeżenia realnego znaczenia wyrazu lub wyrazów budujących jego strukturę. W większości zebranych przykładów frazem użyty jest tylko raz – w odpowiedzi. Aktualizację jego dosłownego znaczenia powoduje treść pytania, ściśle: dostrzeżenie styczności znaczeniowej między desygnatem jednego z wyrazów budujących zagadkę a desygnatem wyrazu będącego częścią frazemu:

Dlaczego Sikorski ma przezwisko „Dziewiątka”? Bo gada 3 po 3

pot. bredzić, mówić, klepać, pleść itp. trzy po trzy ‘mówić bez sensu, mówić głupstwa’ [WSF]

Dlaczego platforma jest trzecia? Bo była pierwsza do rządu

być pierwszym do czegoś ‘być chętnym do robienia czegoś’ [WSF]

Dlaczego niektórym nie podobają się wojska amerykańskie? Bo jadą teraz po Polsce

jechać po kims, po czymś ‘wypowiadać się o kims bardzo źle; przedstawiać kogoś w negatywnym świetle’

Co mówi dziewczyna, gdy chce poderwać matematyka? Zawsze możesz na mnie liczyć

liczyć na kogo a. na co ‘polegać na kim albo na czym, wiązać z czym duże nadzieje dla siebie, brać kogo albo co pod uwagę w swoich planach’ [SSkorup.]

Co robią rolnicy w Warszawie? Sieją strach

siać dobro, radość, szczęście; siać grozę, nienawiść, niepokój, niezgodę (ziarno niezgody), panikę, postrach, spustoszenie, strach, śmierć, trwogę, zamęt ‘szerzyć, powodować’ [SSkorup.]

---

⁸ Konieczność taką wskazuje m.in. Beata Grochala: „Mechanizm komizmu językowego [...] inaczej przebiega wówczas, gdy frazem znajduje się w pobliżu wyrazu będącego jednocześnie jego komponentem, a inaczej, gdy związek nie sąsiaduje z żadnym ze swoich komponentów. W przypadku, gdy w sąsiedztwie frazemu znajduje się leksem będący jednocześnie jego komponentem, to wieloznaczność jest elementem decydującym o komizmie. Gdy w otoczeniu leksykalnym nie ma żadnego z jego komponentów, a dochodzi do defrazeologizacji, to ona decyduje o komizmie” [Grochala 2006: 284].

Dlaczego Rozenek została twarzą reklamy papieru ręcznikowego? Bo nie będzie nikt nią sobie gęby wycierał

pot. wycierać sobie kimś, czymś buzię, posp. gębę ‘mówić o kimś, o czymś niepochlebnie, bez szacunku’ [WSF]

Dlaczego Leszek Miller jest zdziwiony? Bo myślał, że jak wystawi Ogórek, to zbierze owoce

zebrać, zrywać owoce ‘uzyskać, uzyskiwać rezultaty’

Dlaczego kibic chciał rzucić w Komorowskiego krzesłem? Bo nie znalazł w nim oparcia znajdować gdzie oparcie, znaleźć w kim oparcie ‘móc na kogoś liczyć w trudnej sytuacji’

Dlaczego Kasia Cichopek zapowiedziała kupno nowej plazmy? Bo marzył jej się duży ekran

duży ekran ‘kino’ [WSF]

Dlaczego zaślubienie Tomasza Lisa wywołało tyle emocji? Bo niektórzy mieli nadzieję, że Tomasz Lis nie będzie już NA ŻYWO

na żywo ‘w momencie, kiedy się coś dzieje’ [SSkorup.]

Jakiego odszkodowania żąda Kamil Durczok? Wprost proporcjonalnego

wprost proporcjonalny, mat. ‘pozostający w takim stosunku do innej wielkości, że gdy tę drugą zwiększymy lub zmniejszymy pewną ilość razy, wówczas pierwsza zwiększy się lub zmniejszy taką samą ilość razy’ [SSkorup.]

Co mówi Kanibal – Szowinista? Kobiety – do garów

do garów ‘pogardliwa fraza wypowiedzana na ogół do kobiety, mająca skłonić ją do wykonywania pracy’

Dlaczego Komorowski przegrał? Bo wyszło Szydło z worka

pot. wyszło, wylazło szydło z worka ‘okazało się, zostało ujawnione coś, co było ukrywane, niewiadome’ [WSF]

Justyna Steczkowska zagrała koncert w Chinach, czy Edyta Górniak ją przebiję? Za Chiny

za nic (w świecie), za (żadne) skarby (świata), pot. za Boga (nie), za chińskiego boga, za Chiny (ludowe), posp. za cholerę itp. ‘w żadnym wypadku, w żadnej sytuacji; nigdy’ [WSF]

Co robił Komorowski przez ostatnie 5 lat? Słuchał Budki Suflera

Budka Suflera ‘popularny polski zespół muzyczny’

Jak się nazywa weekend Frankowicza? Długi weekend

długi weekend ‘czas wolny od pracy dłuższy niż dwa dni’

Co się mówi do kucharza Zygmunta, który idąc z zupą ociera się o ścianę? Zygmunt III Waza

Zygmunt III Waza ‘król Polski w latach 1587–1632’

Za co władze TVN zawiesiły Jarka Kuźniara? Za handel używanym żółtym paskiem z TVN 24

żółty pasek ‘żółte tło w niektórych programach informacyjnych, na którym wyświetlane są najważniejsze wiadomości’

Frazem bywa wyzyskiwany w zagadce. Początkowo nie sprawia wrażenia jednostki zmodyfikowanej pod względem semantycznym, dopiero zestawienie go z jednym z elementów odpowiedzi aktualizuje dosłowne znaczenie połączenia:

Co powinien powiedzieć aptekarz sumienia, gdy ktoś przyszedł kupić tabletkę dzień po? Proszę przyjść jutro

tabletkę dzień po ‘jedna z form farmakologicznej antykoncepcji’

Czy Kukiz jest za zapłodnieniem pozaustrojowym? Nie, Kukiz jest za zapłodnieniem pozasystemowym

zapłodnienie pozaustrojowe ‘zabieg wykonywany u kobiet, których jajowody są niedrożne, polegający na zapłodnieniu komórki jajowej poza organizmem kobiety i wszczępieniu rozwijającego się zarodka do jamy macicy’ [USJP]

Relatywnie rzadkie są sytuacje, gdy w tym samym wypowiedzeniu frazemuwi towarzyszy równokształtne doraźne połączenie składniowe:

Jaka była reakcja Kamila Durczoka, gdy dowiedział się, że wyleciał z Faktów TVN? Przyjął to do wiadomości i powiedział, żeby przyjęli go do Wiadomości

przyjąć coś do wiadomości ‘usłyszawszy, dowiedziawszy się o czymś, wziąć to pod uwagę, uświadomić sobie’ [WSF]

Defrazeologizacja bywa łączona z innymi postaciami modyfikowania kanonicznej postaci frazemu. Jednostki, których globalne znaczenie ulega okazjonalnej neutralizacji, mogą mieć charakter:

– Innowacji skracających:

JAK SIĘ NAZYWA RĘCZNIK PUDZIANA? PŁACHTA NA BYKA

pot. działać, podziałać na kogoś jak, niczym (czerwona) płachta na byka ‘drażnić, rozdrażnić kogoś, złościć, rozzłościć, doprowadzać, doprowadzić kogoś do gniewu’ [WSF]

JAK PRACUJE ŁÓŻKO W NOC POŚLUBNĄ? PEŁNĄ PARĄ

ić, ruszyć, pędzić itp. pełną, całą parą ‘ić, ruszyć, pędzić itp. z największą możliwą szybkością’ [WSF]

Czego nie lubi redaktor Super Expressu? Być stawianym przed Faktem

postawić, stawiać kogoś przed faktem dokonanym ‘zrobić, robić coś, nie czekając na czyjąś zgodę, zaskoczyć, zaskakiwać kogoś swoją decyzją, dokonaniem czegoś’ [WSF]

– Innowacji regulujących:

W czym liczy się czas sprzedawczyni? W ladach-chwilach

lada chwila, jeszcze chwila ‘jeszcze trochę’ [SSkorup.]

– Innowacji wymieniających:

Co robi ksiądz w sklepie z bielizną? Święci triumphy

święcić triumfy, sukcesy ‘odnosić szczególne sukcesy, być szczególnie docenianym, popularnym’ [WSF]

Dlaczego Komorowski żąda wyrzucenia narzeczonej Kammela? Bo zgoda buduje a Niezgoda⁹ rujnuje

zgoda buduje, niezgoda rujnuje ‘dobre stosunki międzyludzkie są warunkiem wszelkich zbiorowych osiągnięć’ [WSF]

Defrazeologizacji mogą towarzyszyć inne zjawiska powszechnie uważane za techniki generowania komizmu. Za przykład posłużyć może eufemizacja:

Jak się nazywa facet, który przyciął się rozporkiem? Facet, który dopiął swego

dobić, dopiąć, przestarz. dokazać swego ‘osiągnąć zamierzony cel, pokonując trudności’ [WSF]

---

⁹ Chodzi o Katarzynę Niezgodę, partnerkę Tomasza Kammela.

Komizm nazw własnych

O ile nazwy własne wykorzystywane w większości wypowiedzeń tworzonych przez Szymona Majewskiego można włączyć do konkretnych technik kreowania humoru (najczęściej wieloznaczności i homonimii) – w tym sensie ich komiczna wartość okazuje się drugorzędna wobec innych modeli żartu – o tyle niektóre z nich w decydującym stopniu wpływają na uruchomienie dowcipu. W tym drugim wypadku mówić można o komizmie nazw własnych.

Dowcipy tej grupy budowane są z wykorzystaniem:

- Nazw osobowych, np.

Dlaczego cyklon, który przeszedł przez Polskę ma na imię Stefan? Bo ma charakter po Niesiołowskim

- Nazw partii politycznych, np.

Dlaczego Korwin i Kukiz nie mogą założyć wspólnej partii? Bo musiałaby nazywać się Ku*win

- Nazw nagród filmowych, np.

Dlaczego Jarosław Kaczyński i Ojciec Rydzyk żądają odebrania Złotej Kaczki Kotu? Bo jak można składać Kaczki Bogom?

- Nazw organizacji, np.

Czego na pewno Putin nie ma w skrzynce z narzędziami? Polskiej Piłki Ręcznej

Przedstawione w pracy przykłady można podzielić na dwie grupy. Pierwszą z nich stanowią żarty udane, w których nie tylko sięga się po konkretną technikę kreowania humoru słownego, ale przede wszystkim wyzyskuje się ją skutecznie. Druga grupa to żarty kiczowe, tworzone co prawda z wykorzystaniem pewnego komicznego schematu, jednak w sposób nieudolny, wydaje się – bez wystarczającego namysłu. Ich funkcja nie sprowadza się do przedstawienia celnego satyrycznego komentarza diagnozującego stan opisywanej przez nadawcę rzeczywistości, lecz związana jest z tworzeniem ludycznej radiowej atmosfery – komicznego tła dla audycji emitowanych w stacji.

Nasuwa się pytanie, czy w związku z tym owa nieudolność nie jest celowa, nastawiona na kreowanie wskazanej jakości estetycznej i czy przyjęcie przez słuchaczy, że nadawca intencjonalnie posługuje się konwencją kiczu, nie wpływa

dodatkowo na odbiór żartu¹⁰. Obu tych kwestii nie da się jednoznacznie rozstrzygnąć, twórca dowcipów nie odkrywa bowiem przed słuchaczami swoich intencji, a recepcja żartu jest przecież doświadczeniem konkretnego odbiorcy.

Zebrane przykłady dowodzą też, że te same techniki budowania żartu, zależnie od tego, jakim materiałem zostaną wypełnione, mogą być wartościowane dodatkowo lub ujemnie. Nie sposób więc poddać ocenie model dowcipu – istotna pod tym względem jest jego konkretna aktualizacja. Kiedy zatem można uznać, że jest nieudolna? Wydaje się, że decydują o tym cztery czynniki:

– Niewiarygodność treści (wtedy gdy zestawia się pewne elementy na zasadzie przygodnych asocjacji; treść dowcipu nie znajduje potwierdzenia w rzeczywistości pozajęzykowej), np. *Jakie jest ulubione ciastko Adama Małysza? Skakałem; Czego nie lubi redaktor Super Expressu? Być stawianym przed Faktem; Czy Kukiz jest za zapłodnieniem pozaustrojowym? Nie, Kukiz jest za zapłodnieniem pozasystemowym; Co lubi jeść Jarosław Kaczyński? Jadło z PiS; Za co władze TVN zawiesiły Jarka Kuźniara? Za handel używanym żółtym paskiem z TVN 24;*

– Niewspółmierność treści (zestawianie wątków niemających ze sobą związków treściowych, brak powiązania między wprowadzanymi jednostkami leksykalnymi a puentą), np. *Czy to prawda, że Prezes nie dostaje do gruszki? On dostaje pogrożki; DLACZEGO OGÓREK NIE WYGRA W PIERWSZEJ TURZE? BO WYGRA W NATURZE; Dlaczego ulubiony materiał Sikorskiego to muślin? Bo Marszałek zawsze mówi, co mu ślina na język przyniesie; Dlaczego Sikorski ma przyzwisko „Dziewiątka”? Bo gada 3 po 3; Dlaczego Premier Kopacz kupiła wszystkie płyty Edyty? Bo Edyta podobno też Górnik; Na wiosnę posłowie na Wiejskiej zakładają koła letnie. Tylko posłowie Palikota chwalą się: „Zakładamy koło POSELSKIE”;*

– Nieudolność formalna (wtedy gdy jednostka leksykalna mająca pełnić funkcję humorystyczną utworzona jest nieprawidłowo), np. *Jak nazywa się działaczka FIFA? FIFKka; Co robiły szpilki w szafie? Mole kuły¹¹; Czy ZUS jest sexy? Z USt mi to wyjąłeś;*

– Niejasność (tworzenie dowcipów w oparciu o nieistotne wątki), np. *Dlaczego Andrzej Duda skrytykował wystąpienie Mai Sablewskiej w Playboyu? „Te akty są ze sobą niespójne, sprzeczne często ze sobą”; Dlaczego Jarek Kuźniar ma walczyć w MMA? Bo zawsze oddaje.*

Sposób wartościowania dowcipów opartych na mało ważnych wydarzeniach czy wypowiedziach (często natury tabloidowej, dotyczących życia znanych osób) w dużej mierze zależy od wiedzy, jaką na ich temat dysponuje odbiorca. Słuchacz nieznający historii stanowiącej kanwę żartu nie będzie oce-

¹⁰ Arkadiusz Lorenc zwraca uwagę, że dowcipy, które z założenia mogą być nieśmieszne, określane są mianem *sucharów*. Słowo to utrwaliło się w tym znaczeniu w języku internautów [Lorenc 2014: 366].

¹¹ Por. *kuć – klucz*.

niał go pozytywnie. Wyzyskiwanie nieistotnych wątków zwiększa prawdopodobieństwo, że dowcip pozbawiony zostanie hermeneutycznego klucza i odebrany jako kiczowy.

Wrażenie kiczowatości towarzyszy niekiedy lekturze nie tyle pojedynczego tekstu humorystycznego (który w izolacji może być wartościowany wysoko), ile całego ich zbioru. Dzieje się tak wówczas, gdy pewne techniki kreowania dowcipu są przez nadawcę nadużywane. W ten sposób żarty przestają zaskakiwać, stają się nużące i szablonowe.

Andrzej i Barbara Kudrowie podkreślali: „Cechą kiczowatych konstrukcji jest to, że nie mają one większej wartości estetycznej (artystycznej), ale się... podobają” [Kudra, Kudra 2012: 178]. I chyba podobnie rzecz się ma z analizowanymi przykładami – ich wartość jest zazwyczaj znikoma, ale nierzadko wywołują one uśmiech na twarzy odbiorców.

Wykaz skrótów

- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego* [2004], S. Dubisz (red.), Warszawa.
 SSKorup. – *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [1967], S. Skorupka (red.), Warszawa.
 WSF – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* [2005], A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz (oprac.), Warszawa.
 SOx. – *PWN Oxford. Słownik angielsko-polski* [2005], Warszawa.

- ndm. – wyraz nieodmienny
 blp. – wyraz niemający liczby pojedynczej
 blm. – wyraz niemający liczby mnogiej

Bibliografia

- Bańko M. (red.) [2006], *Polszczyzna na co dzień*, PWN, Warszawa.
 Burska K. [2012], *Kontaminacje jedno- i wielowęzłowe w nagłówkach prasowych i komunikatach reklamowych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”, Cybulski M. i Zawilska D. (red.), z. 46, Łódź, s. 42–52.
 Buttler D. [2001], *Polski dowcip językowy*, wyd. 3 z uzup., PWN, Warszawa.
 Chlebda W. [2001], *Frazematyka*, [w:] *Współczesny język polski*, Bartmiński J. (red.), Wyd. UMCS, Lublin.
 Cienkowski W. [1972], *Teoria etymologii ludowej*, PWN, Warszawa.
 Czarnek P. [2013], „Zabawić się na śmierć”, czyli o obecności rozrywki w polskiej radiofonii komercyjnej, [w:] *Media w transformacji*, Gralczyk A., Marcyński K., Przybysz M. (red.), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa, s. 81–94.
 Głowiński M. [1992], *O intertekstualności*, [w:] *tenże, Poetyka i okolice*, PWN, Warszawa.
 Grabias S. [1980], *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*, Wyd. Lubelskie, Lublin 1980.

- Grochala B. [2006], *Komizm językowy w felietonach Antoniego Słonimskiego*, Piktora, Łódź.
- Kudra B. [2001], *Rola aluzji leksykalnej w procesie tworzenia nowego słownictwa politycznego (na przykładzie współczesnej prasy)*, [w:] *Współczesna leksyka*, cz. 1, Michalewski K. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 168–174.
- Kudra B. [2007], *Grafizacja w nagłówkach prasowych*, [w:] *Na językoznawczych ścieżkach. Prace ofiarowane Profesorowi Jerzemu Podrackiemu*, Mikołajczuk A., Pawelec R. (red.), Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa, s. 155–158.
- Kudra B., Kudra A. [2002], *Gry intertekstualne na przykładzie telewizyjnego programu satyrycznego „Ale plama”*, [w:] *Tekst w mediach*, Michalewski K. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 500–513.
- Lorenc A. [2014], *Dlaczego śmiesz nas z założenia nieśmieszne żarty? – kilka uwag na temat krótkich żartów publikowanych na stronie suchary.com*, [w:] *Kreatywność językowa w przestrzeni medialnej*, Burska K., Cieśla B. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 365–377.
- Nagórko A. [2007], *Kontaminacje leksykalne — słowotwórstwo czy radosna tŹurczość?*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 1, s. 203–211.
- Markowski A. [2013], *Wykłady z leksykologii*, PWN, Warszawa.
- Ochmann D. [1997], *Prasowe kontaminacje leksykalne (Analiza strukturalna)*, „Język Polski”, z. 2–3, s. 131–144.
- Piechota M., Stachyra G., Nowak P. [2012], *Rozrywka w mediach i komunikacji społecznej. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo WSPA, Lublin.
- Stachyra G. [2008], *Gatunki audycji w radiu sformatowanym*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Szczerbowski T. [1994], *O grach językowych w tekstach polskiego i rosyjskiego kabaretu lat osiemdziesiątych*, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków.